

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

PORKOLÁB TIBOR

A nápolyi kapcsolat Virág Benedek „királyódájának” filológiai háttere

Virág Benedek *Poétai Munkájában* (1799) található egy cím nélküli alkaikum,¹ amely csaknem változatlan formában kap helyet a szerző *ultima editió*nak szánt versgyűjteményében (1822).² Az ódának minden bizonnyal Toldy Ferenc adja *A' királyhoz* címet – először *Handbuchjában*, majd definitív igénnyel készített Virág-kiadásában (1863).³ E mértékadónak tekintett, széles körben hozzáférhető edíció alapján adja közre a költeményt válogatáskötetében Zlinszky Aladár, költészeti antológiájában Ferenczi Zoltán és oktatási célokat szolgáló szemelvényes munkájában Bán Aladár.⁴ (Megjegyzendő, hogy a legutóbbi – Lőkös István által sajtó alá rendezett – Virág-kiadásból⁵ a „királyóda” hiányzik.) A költemény szövege az 1822. évi kiadás szerint:

Harczol Filepnek rettenetes fija.
A' merre villám fegyvere menydörög,
A' félelemnek, 's a' halálnak
Jaj szava gyászos ügyét kesergi.

Ím néki hódúlt Ázsia! félve néz
A' Győzhetetlen' képire, reszkedő
Kezekkel öntvén a' Kevélynek
Lábaihoz kizsarolt ezüstét.

¹ VIRÁG Benedek *Poétai Munkái*, Pesten, Trattner Mátyás, 1799 (Magyar Minerva, 3), 38–39.

² VIRÁG Benedek, *Poétai Munkák. Két Könyv*, Pesten, Trattner János Tamás, 1822, 35–36.

³ *Handbuch der ungarischen Poesie*, in Verbindung mit Julius FENYÉRI herausgegeben von Franz TOLDY, Pesth, Wien, G. Kilian, K. Gerold, 1828, I/261; VIRÁG Benedek *Poétai munkái*, kiad. TOLDY Ferenc, Pest, Heckenast, 1863³ (A Magyar Nemzet Classicus Írói), 21.

⁴ VIRÁG Benedek *Válogatott költeményei*, kiad. ZLINSZKY Aladár, Bp., Lampel, 1899 (Magyar Könyvtár, 115), 23; *A régi magyar költészet. Faludi – Gvadányi – Virág*, kiad. FERENCZI Zoltán, Bp., Lampel, 1904 (Remekírók Képes Könyvtára), II/233; BÁN Aladár, *Virág Benedek élete és költészete. Szemelvényekkel*, Pozsony, Bp., Stampfel, 1904 (Segédkönyvek a Magyar Nyelv és Irodalom Tanításához, 12), 32.

⁵ VIRÁG Benedek *Válogatott művei*, kiad. LŐKÖS István, Bp., Szépirodalmi, 1980.

Így a' magában bízakodó makacs
Párthus, kifárad végre tsatáiban,
'S adót visz' önként szív dobogva
Róma' vitéz, de szelíd Urának.

Sokszor, dűcsösség és öröm a' nemes
Győző hatalmát félni; gyönyörködik
A' föld Titusban, 's Róma Őtet
Sok jeles érdemiért imádgya.

Felyúlhaladtad mind ezeket, kegyes
Királyom! ím a' hála-adó Magyar!
A' rettenetlenség' Vitézi,
Szíveket áldozatúl ajánlyák!

Nem félelemből áldozik e' sereg:
A' ritka virtust tiszteli, melly maga,
Eröltetés nélkül, szerezhet
Több birodalmakat egy Királynak.

A jórészt forráskritikai érdeklődésű szakirodalom – így Szeremley Barna kompara-
tisztikai tanulmánya – a „királyódát” horatiusi eredetűnek tekinti:

[P]ár vonása, de különösen szerkezete Horatius I. k. 12-ik Augustus-
hoz irt ódájára vall. A mint ugyanis ebben Horatius sorban dicsőíti az
isteneket, hősöket, hogy végül arra a következtetésre juthasson, misze-
rint Juppitert kivéve Augustus valamennyinek felette áll, épen ugy Virág
Nagy Sándor, Augustus, Titus dicsőítését előre bocsátja, hogy ezek után
kimondhassa, miszerint a magyar király mindeniket felülmulta, mert nem
csak hatalma, de főképen erényei által birta hódolatra alattvalóit. Az is
megerősíti a két vers rokonságát, hogy Virág Augustusnak épen azt a di-
csőségét emeli ki, melyet Horatius szóban levő ódájában t. i. a parthusok
leverését.⁶

A Szeremley által felsorolt uralkodói nevek közül azonban csak a Titusé és – könnyen
megfejtethető névcserés alakzatként: „Filepnek rettenetes fija” – a Nagy Sándoré lelhető
fel Virág ódájában. A „Róma' vitéz, de szelíd Ura”-titulus már jóval nehezebben köt-
hető névhez, hiszen a parthus birodalom ellen vívott évszázados háborúban számos

⁶ SZEREMLEY Barna, *Virág és Horatius. Összehasonlító irodalomtörténeti tanulmány = A Kisujszállási Ev. Ref. Főgymnasium Értesítője az 1894–5-ik Tanévről*, Kisujszállás, 1895, 34.

római császár ért el jelentős sikereket. A Szeremley által megnevezett Augustus nem vívott győztes parthus csatákat, viszont diplomáciai ügyességének köszönhetően előnyös békét kötött a fenyegető ázsiai birodalommal – visszaszerezve a triumvir Crassus kudarcával végződő hadjárata során elvesztett római hadijelvényeket. Szeremley Róma „vitéz, de szelíd” urát nem történelmi érvekre hivatkozva, hanem a mintának tekintett Horatius-óda alapján azonosítja Augustussal. A „királyóda” szövegéhez fűzött *Magyarázat*ában – feltehetően Szeremleyt követve – Bán Aladár is a horatiusi hatást hangsúlyozza: „Horatiusnak Augustushoz írt ódái egyikéhez (I. 12.) hasonlítható e vers szerkezetében és fölépítésében, azonban a felfogás nemességében római mintaképét felülmúlja”.⁷ Az óda parthusokat hódoltató uralkodóját viszont – Szeremleyvel ellentétben – nem nevesíti. Figyelmet érdemel, hogy a költemény megszólítottjaként („kegyes / Királyom!”) mindketten a magyar uralkodót jelölik meg. Míg azonban Szeremley megmarad az általánosító formulánál („a magyar király”), addig Bán sokkal konkrétabban fogalmaz: „A költő ebben az ódában Ferencz királyt dicsőíti a napoleoni háborúkban való szerencsés részvétele miatt.”⁸

A „királyóda” horatiusi eredetét, illetve a magyar király(ok)ra való vonatkozathatóságát azonban igencsak kérdésessé teszi egy olasz nyelvű alkalmi költemény: Marciano di Leo *Sonnettoja*. A költeményt – magyar nyelvű fordításával együtt – a bécsi Magyar Hírmondó adja közre 1792-ben az alábbi kommentárral: „Meg-ígértük azon szép *Olasz* Verseknek közlését, mellyek *Nápoly* Városában jöttek volt ki arra a’ jeles alkalmatosságra, midőn a’ Magyar Nemzet Küldöttje, Gróf *Szécsényi Ferencz* ő Excel. ja bé ajánlotta a’ *Nápolyi* Királynak tiszteletére veretett pénzeket”.⁹ Gróf Szécsényi Ferenc nápolyi követsége II. Lipót pozsonyi koronázási ünnepségének (1790. november 15.) szimbolikus jelentőséggel bíró mozzanatára vezethető vissza: a szertartáson IV. Ferdinánd nápolyi király és Mária Karolina királyné (Lipót sógora és nővére) magyar díszruhában jelennek meg. A fejedelmi vendégek e gesztusát a rendek nagy kitüntetésnek tekintik, és Lipóthoz folyamodnak, hogy „ezen örvendetes megjelenést különös emlékezetes pénz által méltóztatna a feledékenységtől megmenteni”.¹⁰ Lipót hozzájárul az emlékpénzek veretéséhez,¹¹ a rendek pedig Szécsényit kérik fel az átadási ceremónia nápolyi lebonyolítására. A gróf 1791. december 8-án indul el – a királytól és a nádortól kapott ajánló és hitelesítő iratokkal – pompázatos és egyben

⁷ BÀN, *i. m.*, 33.

⁸ *Uo.*

⁹ Magyar Hírmondó (a továbbiakban: MH), 1792, I, 435.

¹⁰ FRAKNÓI Vilmos, *Gróf Szécsényi Ferenc 1754–1820*, Bp., Osiris, 2002 (Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok), 131.

¹¹ „A’ *Nápolyi* Felsőgek’ tiszteletekre” veretett „emlékeztető pénzeknek rézre metszett képeit” lásd: Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791, V, 838–839; a pénzermék részletes leírását lásd: MH, 1792, I, 477–480.

költséges küldetésének teljesítésére. Figyelmet érdemel, hogy Virág röpíven megjelenő szapphói ódával köszönti az útra kelő nápolyi követet.¹² Széchényi – hitvesével, gróf Festetics Máriával és fiával, Lajossal együtt – 1792. január 6-án érkezik meg Nápolyba. A királyi „Audientzia, avagy a’ pénzek béajánlásának tzeremoniája” 22-én megy végbe.¹³ Széchényi egy olasz nyelven előadott (a bécsi állami kancellária által készített) oráció kíséretében nyújtja át Ferdinándnak az emlékpénzeket. A nápolyi eseményekről részletesen tudósító Magyar Hírmondó közli a beszéd magyar nyelvű változatát is:

Szerentsém van által-adni Felségednek a’ Tsászár és Magyar Ország’ Királya’ az én kegyelmes Fejedelmem’ Levelét, valamint ő Királyi Hertzegségéét a’ Nádor-Ispány Urét is, azokkal a’ pénzekkel egygyütt, mellyeket a’ végre verettek *Magyar Ország’* Státusai, hogy örökké-valóvá tegyék annak a’ Királyi Jelenlételnek emlékezetét, mellyel meg-tisztelték Felséged és a’ Fels. Királyné ő Szentséges Tsászári ’s Apostoli Királyi Felségének koronáztatását. Reménykedem Felségednek, fogadja kedvesen ezen pénzeket, annak a’ mély tiszteletnek, és szeretetnek bizonyóságául, mellyel viseltetnek a’ *Magyar* Státusok, Felséged, és a’ Királyné eránt. Méltóztatásék egyszersmind meg-engedni: hadd ajánljam mind a’ Nemzetet, mind magamat további Királyi jóvoltába, mellyet a’ Magyarok olly buzgóan óhajtanak, ’s a’ mellyet én, úgymint a’ kinek szerentsém van a’ közönséges kívánság’ ki-magyarázójának lenni, igen kérek.¹⁴

Lipót március elsején bekövetkező halálának a híre még Nápolyban éri Széchényit. Március 24-én átveszi a Ferdinánd által neki adományozott kitüntetést, majd a hónap végén hazaindul. Kitüntetéséről így tudósít a Magyar Hírmondó:

a’ *Nápolyi* Felség, még azzal is tetézte, Gróf *Széchényi Ferentz* ő Exc. ja eránt meg bizonyított sok rendbéli kegyességeit, hogy, boldogúltt *II. Leopold* Királyunknak helybe hagyása után *Sz. Januarius* Rendje nagy Keresztjével tisztelte meg a’ Gróf Urat; és még ezen kívül, egy drága gyémántos *Medaillon*nal (hosszad kerekded formájú, Melly ékességgel) melynek közepén a’ *F. Nápolyi* Királynak képe szemléltetik.¹⁵

¹² A *Gróf Széchényi Ferentz Ő Excellenciájának 1791. eszt.* című ódát l. VIRÁG *Poétai Munkái, i. m.*, 37; VIRÁG: *Poétai Munkák, i. m.*, 34.

¹³ MH, 1792, I, 194.

¹⁴ MH, 1792, I, 210–211. Az átadási ceremónia részletes leírását lásd: MH, 1792, I, 193–200; Magyar Kurír, 1792, 197–201.

¹⁵ MH, 1792, I, 508–509; a búcsú-„audientziáról” l. még: MH, 1792, I, 515–518.

Széchenyi „az Ország-Gyűlésének Június 11-dikei Ülésén” olvassa fel „a’ maga *Nápolyi* Követségének Deák nyelven készített gyönyörű ki-fejezésű Elő-adását”, majd „a’ Relázió’ végezetével, ő Excell. ja eránt is bőven ki-nyilatkozattatta a’ Nemzet, mennyire betsűli, érette tett hív fáradozásait ő Excellentiájának”.¹⁶ Széchenyi június 17-én I. Ferenc budai audienciáján is megjelenik. A saját hivatalvesztési ügyében éppen ekkor kihallgatásra érkező Kazinczy Ferenc a *Pályám emlékezeté*ben így idézi fel a gróffal való találkozást: „Kevesen valának az előszobában; én levék köztük a hetedik és utolsó. [. . .] S midőn csak itt kezdém elgondolni magamban, amit a fejedelemnek mondanom kell, nyilék az ajtó, s gróf Széchenyi Ferenc kijöve a királytól, udvari gyászában, s a szent Januarius nápolyi rend veres pántlikájával és csillagával [. . .] Nevemet hallván, jött, s beszélé, hogy most érkezik Nápolyból, Rómából, Florencből, Milanóból”.¹⁷ Kazinczy 1806. december 29-én Cserey Farkashoz írott leveléből kiderül, hogy a nápolyi küldetés jelentős eseményként őrződik meg a kortársi emlékezetben: „Széchenyi nagy rollt játszott Nápolyi utjával ’s a’ nagy rollt nagy fénnel ’s igazi fénnel vitte.”¹⁸ Csokonai Vitéz Mihály szintén a nápolyi követség felidézésével méltatja Széchenyit *A’ Hazza Templomának örömapja* című, a gróf somogyi főispáni beiktatására (1798. július 4.) írt költeményében:

Kérkedik az ékes Nápoly otlletivel:
 S nem vagy é hát nyertes, Somogy, SZÉTSÉNYIVEL?
 Nem nyert é örök dísz Főispányi széked,
 Egy olly nagy Hazafi adattatván néked,
 Ki Nápolyba menvén országos követnek,
 Ditsőséget szerzett a’ Magyar nemzetnek?
 Bámúlva tsudálta Nápoly’ tsínos népe,
 Millyen a’ felséges Magyar nemzet’ képe.
 ’S Ferdinánd, ki jelen volt a’ Diétában,
 Diétánkat benne látta egy summában.
 Bétölt benne nemes Hazánk’ bizodalma,
 Függetlyén a’ Nápoly’ tsillagos jutalma.¹⁹

¹⁶ MH, 1792, I, 911.

¹⁷ KAZINCZY Ferenc *Művei*, szerk. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi, 1979 (Magyar Remekírók), I/351. E találkozás leírását lásd még: KAZINCZY Ferenc, *Az én életem*, kiad. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Magvető, 1987, 154–155; 621.

¹⁸ KazLev, IV, 455.

¹⁹ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Költemények*, IV (1797–1799), s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1994 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 82. L. még Kis János *Méltóságos Gróf Széchenyi Lajos Úrfinak, Olasz Országúti útjából lett szerentsés hazza-érkezésekor* című költeményét: MH, 1792, II, 222–225.

Íme, a *Sonnetto* és magyar fordítása:

Al Re in occasione del Ricevimento De' Deputati Della Nazione Ungara.
Sonnetto.

Pugna Alessandro; il volto impallidito
Dell' anni invitte al minaccevol tuono
China già l' Asia oppressa e omaggio e dona
Porge con man tremante al fiero invito.
Vinto, cede fremendo il Parto ardito,
E di Trajan porta tributo al trono
Perche fuddito il Tebro; il giusto, il buono,
La delizia del Mondo adora in Tito.
Tu sei, mio RE, di questi assai più degno:
Quanto un POPOL di EROI, tremento in guerra,
Ti offre di grato amor tenero pegno.
Non tema, o forza, che gl' Imperi atterra:
Ma la Virtù diede dell' alme il Regno
A GIOVE in Cielo, a FERDINANDO in Terra.

Il più umile, e rispettoso de' suoi Vassalli
Marciano di Leo.

Magyar értelmek a' Verseknék ez:

Hartzol (Nagy) Sándor: el rémültt ábrázatyát
A' győzhetetlen fegyver fenyegető menydörgésére
Már le süti az el nyomatott Ásia, 's hódol' és ajándékot
Nyújt reszkető kézzel a' kevély Győzhetetlennek.
Meg győzöttetvén meg adja magát a' magában bizakodó Párthus,
És Trajánus tronusához adót hoz
Tiberis (azért) mivel meg hódoltatott: az igaz és jó
Titusban, a' Világ gyönyörüségét imádja.
Te, én Királyom! sokkal érdemesebb vagy ezek felett
Midőn a hadban rettenetes VITÉZEK NEMZETE
Néked, háládatos szeretetének szives zálogával áldozik.
Nem a' félelem vagy erőszak, melly a' Birodalmakat fel forgatja
Hanem a' Virtus adja a' Lelkek (szivek) Országát
Jupiternek az Égben: FERDINÁNDNAK a' földön.²⁰

²⁰ MH, 1792, I, 436–437.

A „királyóda” tehát egy IV. Ferdinánd nápolyi királyt dicsőítő, olasz nyelvű költemény átdolgozása. A *Sonetto* arra az alkalomra készül, hogy gróf Széchényi Ferenc 1792. január 22-én Nápolyban átadja a magyar rendek által a nápolyi királyi pár tiszteletére veretett emlékpénzeket. Virág hat strófás alkaikummá alakítja Marciano di Leo ünnepi versét, mégpedig úgy, hogy elhagyja Traianus (tehát nem Augustus!) és Ferdinánd neveit. Ez utóbbi a lényegesebb: ezzel (valamint a címadás mellőzésével) megszünteti a költemény IV. Ferdinándhoz kötöttségét, így az alkalmi laudációt általános érvényű erkölcsi intelemmé emeli. A megszólított király névtelensége pedig utat nyit az olyan – a szerzői intenciókkal talán nem is szembenálló – értelmezések előtt, mint a Szeremley Barnáé és a Bán Aladáré. Az eredet elhomályosul: a „királyóda” immár a mindenkori uralkodót érenyekre intő *apostrophé*ként foglalja el helyét az erkölcsi tételeket formulázó Virág-költemények tekintélyes sorában.